

NEW JUNGIAN
ISRAELI ASSOCIATION

עמותת יונגיאנית
ישראלית חדשה (ע"ר)

דף הבית

המטפל והטיפול בעולמו הפנימי של המטופל עדית אנקורי

נושא מאמר זה הוא המטפל והטיפול בעולמו הפנימי של המטופל. אנסה לראות איזה דמויים לובשים הטיפול והמטפל בחלומות של מטופלים, ומהם המקורות הנפשיים של הדמויים האלה. מירב (שם בדוי), באה אלי לפגישה הראשונה שלנו וספרה לי חלום שחלמה לקראת הפגישה הראשונה. וזה החלום:

"אני הולכת לטפול שלי אחרי איזו אשה שאמורה כנראה להיות המטפלת שלי. היא מביאה אותי אל כמה ומושיבה אותי עליה, והולכת לחדר אחר לסדר את צנייניה בטלפון. אני יושבת על הכמה, ולפתע אני אומרת לצמ"מ: כמה הלכתי אחרי המטפלת הזאת? מה אני עושה כאן? אני הרי רוצה ללכת לטפול אליך."

הטיפול התחיל, אם כן, עוד לפני שנפגשנו. יש להניח, כפי שזה קורה בדרך כלל, שבימים שלפני הפגישה הראשונה שלנו, מירב התחילה לטוות לעצמה בדמיונה את דמות המטפלת המיוחלת. במקביל, הלא מודע, שיודע תמיד יותר ממה שהמודע יודע, החל את העבודה שלו בנושא הטפול, ויצר את החלום.

החלום הציג שתי אפשרויות של התייחסות לטפול שלפניה. האפשרות האחת היא בישיבה על הבמה, והשניה היא לבוא לטיפול אלי. לבמה יכולות להיות כמה משמעויות. נטיית לראות את הבמה בחלום זה כמציינת ישיבה מעט מעל לקרקע, במצב שאינו אינטימי, אלא פתוח החוצה, ונראה על ידי החוץ. גם המטפלת של האפשרות הראשונה עסוקה כנראה בעניינים של קשר עם החוץ. נראה שבחלום נבחרת האפשרות השניה, לבוא לטיפול אלי. לא נאמר בחלום מה מאפיין את האפשרות השניה, אך משתמע מהחלום שהיא שונה מהאפשרות הראשונה. זו כנראה אמורה להיות פניה פנימה ולא החוצה. עוד לא נפגשנו, ואני כבר מייצגת בנפשה של מירב דמות של מטפלת שתואמת את התוכנית הטיפולית שהלא מודע מייעד לה. מה בונה את דמות המטפל בעולם הפנימי של המטופל?

מאז שפרויד טבע את המושג העברה, (טרנספרנס), ידוע לכולנו, שאישיות המטפל מהווה רק חלק ביצירת דמותו בעיני המטופל, אם כי חלק חשוב מאוד. אנחנו יודעים שכל מטופל יוצר לעצמו במובן מסוים את המטפל שלו.

על-פי התפיסה הפסיכואנליטית, דמות המטפל נבנית מהחוויות שהיו למטופל עם הדמויות המשמעותיות בחייו, קודם כל כמובן עם דמויות ההורים, וביחסים הטיפוליים הוא חווה מחדש יחסים קודמים ומשליך אותם על המטפל. עפ"י התפיסה היונגיאנית, המטופל משליך על המטפל גם ישות שאינה תלויה בחוויה שלו את דמויות הוריו. ישות זו קשורה לא רק לחוויות קודמות אלא אף לחוויות קדומות. על פי התפיסה היונגיאנית, קיימת בעומק הלא מודע שלנו ישות ארכיטיפית שהיא מעין סכום של החוויה האנושית לאורך הדורות את המרפא ואת הריפוי. זו תמצית החוויה של דמות המדריך, המטפל, המרפא. המערך הטיפולי מעיר, או מעורר לא רק תכנים שקשורים לדמויות ממשיות מחיינו, אלא אף את הישות הזאת, שאפשר לקרוא לה המטפל הפנימי, או הסלף. הסלף הוא הארכיטיפ שנפשונו, שאחראי על ניסיונה של הנפש לרפא את עצמה מתוך כוחות הרפוי שאצורים בתוכה.

הסתכלות זו על הנפש משקפת הנחת יסוד של התפיסה היונגיאנית, ההנחה על קיומו של רובד של לא-מודע-קולקטיבי בנפש כל אחד מאתנו. ראשיתה של הנחה זו בעבודתו של יונג בבית חולים לחולי נפש בשווייץ. יונג שם לב לכך שבהלוצינאציות של החולים הופיעו מוטיבים שניתן למצוא אותם בדתות עתיקות, במיסטיקות שונות, ביצירות אומנות עתיקות ומודרניות ובחלומות של אנשים חולים ובריאים. הוא המשיך לחקור את התופעה שגילה, ואסף כמות גדולה מאד של עדויות על הופעת מוטיבים דומים או זהים במקומות שונים, גם כאשר לא ניתן לדבר על השפעה תרבותית. על סמך גילויים אלה ניסח יונג הנחה על קיומו של רובד נפשי, עמוק יותר מהלא מודע שגילה פרויד, והוא משותף לבני אנוש מעבר להבדלי תקופה, תרבות, מין, גזע. בשל כך קרא יונג לרובד נפשי זה הלא מודע הקולקטיבי.

הלא מודע האישי, אותו גילה פרויד, מכיל את ההדחקות האישיות שלנו. הלא מודע הקולקטיבי מכיל את מכלול ההתנסות של הנפש האנושית מקדמת דנא. בשל כך הוא אוצר בתוכו ידע רב וחכמה עמוקה. הלא מודע הקולקטיבי הוא עולמם של הארכיטיפים השונים, שכל אחד מהם אחראי על תחום מתחומי הנפש. ארכיטיפ האם, למשל, מייצג את מכלול ההתנסות האנושית הנוגעת לחווית האמהות על פניה השונות. ארכיטיפ האב מייצג את מכלול ההתנסות האנושית הנוגעת לחווית האבהות, וארכיטיפ הסלף מייצג את מכלול ההתנסות האנושית, שנוגעת לחווית הריפוי והמרפא.

אם החוויה את הריפוי ואת המרפא היא חוויה ארכיטיפית, סביר שנמצא ביטויים שלה במקורות שונים. ואכן קיימת אמונה אוניברסלית, שחוצה תרבויות ותקופות, בקיומו של כוח חיים וריפוי שמצוי בפטנציה בכל: בהוויה כולה, באדם, בטבע החי, בטבע הצומח והדומם. כוח ריפוי זה מקבל שמות שונים בתרבויות שונות. אחד השמות הנפוצים הוא המאנא. אדם שניחן ביכולת להיות בקשר עם כוח זה ולפעול באמצעותו מכונה אישיות מאנא. לאישיות המאנא יש הכרות מיוחדת עם עולם הטבע שסביבו, ויש לו גם קשר עם הטראנסצנדנטי. בזכות החכמה המיוחדת שלו, יש לו את היכולת להדריך ולרפא. ראש השבט, השמאן, המרפא, הקוסם, ניחנו במגע עם המאנא.

בצפונה של מקסיקו חיים בני שבט הויצ'הול. שבט זה הצליח לשמור על המסורת העתיקה מאות שנים אחרי הכבוש הספרדי. תפיסת העולם של בני הויצ'הול היא תפיסת עולם אחדותית, תפיסה שאפיינה את כל העולם העתיק. על פי תפיסה זו האדם, העולם והאלים מצויים בקשר מהותי ביניהם, וביחסי גומלין הדדיים. אנשי השבט מאמינים שהאלים הם המקור לאיזון הן של הפרט, הן של השבט והן של הקוסמוס.

בערוץ 8 של הטלביזיה הישראלית הוקרן סרט תיעודי על תהליך של ריפוי בשבט הויצ'הול. הסרט מספר על ערפל כבד וקר שעולה מהאוקיאנוס ועמו באה מחלה שגובהה קורבנות כבדים. מידי יום מת ילד מילדי השבט. המחלה היא עדות להפרת האיזון בין האלים, ותפקידו של שמאן השבט לדאוג להחזרת האיזון, וכך תעלם המחלה. אך כיצד יידע השמאן היכן קרה אותו חוסר איזון? כיצד יידע את מי מהאלים עליו לרצות? וכך מספר לנו חואן בטיסטה, השמאן: "החכמה באה אלי כשאני שר וכשאני חולם... חלומי אמר לי שנתנו יותר מידי לאבא שמש במזרח ופחות מידי לאמא אוקיאנוס במערב. לכן גלים גדולים מאמא אוקיאנוס שלחו ערפל, שלחו מחלה".

שמירת האיזון היא גם תפקידו המרכזי של הסלף, המטפל הפנימי הארכיטיפי שבנפשו. כמו מתח הניגודים בין אבא שמש ואמא אוקיאנוס, כך גם בנפש שלנו קיים כל הזמן מתח בין הניגודים: מודע לא מודע, חשיבה רגש, גבריות נשיות ועוד. כל הטיה קיצונית לאחד הצדדים, כל חד צדדיות בתפיסה, בעמדות, בהתנהגות זוכים לניסיון של תיקון על ידי הסלף. השמאן מקשיב לסימפטום. הוא מפרש את בוא הערפל כפגיעה באמא

אוקיאנוס. הוא מחפש בחלום תשובות על כוון הריפוי. גם הסלף מאותת לנו על חוסר איזון ועל כוון הריפוי באמצעות הסימפטום ובאמצעות החלומות.

בהמשך הסרט פועל חואן בטיסטה בעקבות המסר שהגיע אליו בחלום. הוא יוצא עם בנו החולה למסע ארוך, שמטרתו להגיע אל המקומות המקודשים לכוחות הגדולים כדי לרצות אותם, וכך לאזן מחדש את יחסי הכוחות בין אמא אוקיאנוס ואבא שמש.

אחזור כעת אל שני חלומות נוספים של מירב. במשך חודשי הטיפול הראשונים, המשיך הלא מודע שלה לעסוק בנושא הטיפול, וסמלים של ריפוי ושל תיקון הופיעו בהם שוב ושוב. החלום הבא הופיע אחרי חלום הישיבה על הבמה ואני אביא רק את משפט הפתיחה שלו:

"אני ישנה במקום de הטיפול. כאני מתאזרת אני נכנסת לפאיסה אתק".

שינה יכולה לסמל בריחה מעצמנו ויכולה לסמל כניסה אל עולם החלומות, כדי לפגוש את עצמנו. שינה במקום של הטיפול היא מוטיב ארכיטיפי שקשור לתהליך של ריפוי. אל הרפואה ביוון העתיקה היה אסקלפיוס. אסקלפיוס נחשב מומחה גדול ברפואה. ברחבי יוון, על גבעות ובין חורשות מקודשות נבנו מאות מקדשים לכבודו של אל הרפואה, ולפולחן שלו היה תפקיד חשוב מאוד בחיי העם במשך מאות שנים. שלב מרכזי בתהליך הרפוי היה שינה במקדש של אסקלפיוס על מנת לחלום ולקבל בחלום מסר מדריך ומרפא מהאל.

המתרפא, שהיה מגיע למקדש, היה עובר הכנה של הטהרות: אמבטיות, צום, הקרבת קורבנות, ואת הלילה היה מבלה במקדש כשהוא ישן על אחת המיטות ליד פסל האל. למיטה קראו קליניק, ולשינה במקדש קראו אינקובציה. במהלך הלילה אמור היה אסקלפיוס להופיע בחלומו של המתרפא, ולהשיא לו עצה. בבוקר היו הכוהנים מפרשים את החלום ומסבירים את המסרים של האל.

שוב לפנינו מוטיב ארכיטיפי, שניתן למצוא אותו במקומות ובמקורות שונים. שנת חלימה במקומות מקודשים הייתה נפוצה בכל המזרח התיכון הקדום. וגם במזרח הרחוק, בטיבט ובנפאל, בדת הפרה בודהיסטית, היו עולים לפסגות של הרים קדושים לשנת אינקובציה. את אותו הנוהג ניתן למצוא גם בתרבויות אינדיאניות. ובשפה העברית אנחנו מוצאים קשר מעניין בין המילים מחלה, חלימה והחלמה. וזה החלום הבא של מירב שעסק בטיפול:

"אני נמצאת בשעה הטיפולית. כתאוס אני נופלת לרצפה ומרטיסה אותה. יש תחושה חזקה מאוד, אך עם סופה. משהו נציט במצב עם הרצפה. קרירות נצימה. אני במצב רעשי מאוד צמוק. אחר כך, הבית הקטנה שלק נכנסת ואת אמורה לפפף בה, ואני מציינת שכיף לק שיש לק בת קטנה. אחר כך אני מוצאת את עצמי במטבחון של הבית שלק, וכל הזמן יש משהו שקורר לידי. אני חוזרת לפפף. אני מציינת שאני לא זוכרת על מה דברתי לפני שמצאתי את עצמי על הרצפה".

את משמעותו של סמל הנפילה נוכל למצוא במקורות שלנו. בתנ"ך מופיעה נפילה על הפנים במצבים של התרחשות קריטית, ופעמים רבות היא נוגעת לקשר של האדם עם אלוהים. כשאלוהים כורת את בריתו עם אברהם, אברהם נופל על פניו ואז שומע את דברי הברית. בין התפילות שלנו יש תפילה שנקראת נפילת אפיים. לאחר תפילת שמונה עשרה יושב המתפלל, מכופף את גופו, מוריד את הראש על יד שמאל ואומר תפילה. ביום כפור, בנפילת אפיים, שליח צבור יורד ממש על ברכיו ושם את ראשו על הרצפה.

תורת הקבלה היהודית נתנה פרושים מיסטיים סימבוליים למקורות, ונוכל למצוא בפרושים אלה הבנה מעמיקה של נפש האדם ושל תהליכים נפשיים. על תפילת נפילת אפיים נאמר בקבלת האר"י: "אחרי שהמתפלל עולה בדבקותו למרומי מרומים עליו לקפוץ ולהפיל עצמו לתהום הקליפות כאדם המפיל עצמו עד למטה בקרקע כדי לדלות את ניצוצות הקדושה השבויים שם". הקבלה מציינת שיש סכנה בנפילה הזאת, כי המתפלל עלול להישאר בין הקליפות.

מהן הקליפות, מהם ניצוצות הקדושה ומה מוטל על האדם על פי הקבלה?

בעולם האלוהי התרחשה שבירה. עשר הספירות היו כמו כלים שאמורים היו לקלוט אל תוכם את האור

האלוהי ולהחזיק בו. אך עוצמת האור האלוהי הייתה חזקה כל כך שהספירות לא עמדו בעוצמת האור ונשברו. שברי הכלים נפלו והגיעו גם אל העולמות התחתונים, שעולמנו כמובן שייך אליהם. שברי הכלים נקראים קליפות. הקליפות קשורות בעולמנו בהרס וברוע, אלא שדבקו בהן בכל זאת ניצוצות מהאור האלוהי.

על כל אדם מישראל מוטלת עבודת תיקון. עליו לברר את הניצוצות שדבקו בקליפות ולהשיבן למקורן האלוהי. מהי העבודה הטיפולית אם לא עבודת תיקון קשה, שמדי פעם אנחנו מוצאים בה ניצוץ קטן שדבק בשברי הכלים.

שלושה החלומות של מירב עוברים משיבה על הבמה דרך שינה לנפילת אפיים ארצה. הם משרטטים מהלך מלמעלה למטה, מהחוץ פנימה, מהמודע ללא מודע. מהלך אופייני לתהליך טיפולי. בחלום השלישי יש נפילה אל עומק הלא מודע. הנפילה בחלום מזכירה מצבים אקסטטיים בטקסי ריפוי בשבטים שונים, כאשר יש שינוי במצב התודעה והמתרפא נזרק על הרצפה במצב אקסטטי.

הלא מודע שלנו הוא מאוד יצירתי. יש באמתחתו אין סוף דמויים, ובחירת הדימויים בחלומות אינה מקרית. הכניסה אל הלא מודע מופיעה במיתוסים, במיסטיקות ובחלומות בצורות שונות. זה תמיד מסע לא קל, אך המסעות שונים האחד מהשני. לפעמים זו כניסה קשה ומסוכנת כמו בנפילת אפיים, לפעמים זו כניסה שלא מדעת, ולפעמים כניסה מודעת כמו כניסתו של תיזאוס אל הלבירינט כשחוט אריאדנה בידו. נראה לי שבסמל הנפילה בחלום של מירב הגיב הסלף על רציונאליות יתר ועל הדגשת יתר של החיצוני והחיצוניות, שהשאירו אותה רחוקה מהלא מודע שלה. אולם, הנפילה מתרחשת בחלום בתוך המיכל הטיפולי, מה שמאפשר לה לגעת במקום מאוד עמוק בתוכה ולהעלות ניצוץ, את הבת הקטנה שלי, יציר חלומה כמובן. הדגשת יתר של החיצוני היא על חשבון הכרת המהות של עצמנו. הילד, יחסית למבוגר, הוא ישות בתולית, לא מקולקלת, ומסמל לכן בחלומותינו פעמים רבות את המהות האמיתית שלנו. כמי שכל העתיד לפניו, הילד מסמל בחלומות גם את פוטנציאל ההתפתחות וההשתנות.

מירב נכנסת בחלום למטבחון שנמצא בבית שלי. בעבודת התיקון שלו בנה הלא מודע את המיכל הטיפולי כשהוא מורכב משני אגפים, אגף הטיפול ואגף ביתי, שקשור לבישול ולהזנה, ובשני האגפים יש ילדים. אני מופיעה בחלום גם כאמא וגם כמטפלת. כאן צירף הסלף לדמותי את ארכיטיפ האם הטובה. אני מבינה, שבתהליך הטיפולי עם מירב, אני אמורה לטפל בילדה הקטנה שבתוכה ולהוות לה מיכל של אמהות רגשית, מזינה ונוכחת.

המטפל הפנימי, הסלף, נוכח תמיד בעצם טוויית התהליך הטיפולי. הוא עוסק במלאכת המחשבת של החלומות, מתריע על הפרה באיזון ומציע כוון של תיקון. בנוסף לכך, יש דימויים ספציפיים שמייצגים אותו. הנפש האנושית יצרה שפע של דימויים שמייצגים את הכוח המרפא שבמעמקי הלא מודע, ואנחנו פוגשים אותם במיתולוגיה, בדתות שונות, במיסטיקות השונות ובחלומות. הסלף מיוצג לפעמים על ידי צורות גרפיות שמסמלות מרכזיות ושאיפה אל השלם כמעגל, נקודה, מנדלה. או על ידי הזהב, כמתכת הטהורה ביותר, על ידי סם החיים או מי החיים, על ידי הניצוץ, או על ידי היהלום. לפעמים מופיע המטפל הפנימי בחלומות דרך דמויות מוכרות או אנונימיות בעלות יכולת הדרכה או ריפוי, כמו רופא, רב, כמר, מדריך, זקן חכם. ככל שהדמות המטפלת שמופיעה בחלום מתרחקת מהמוכר ומהמקובל, אנחנו מזהים בה יותר את המטפל הפנימי הארכיטיפי, למשל כשהדמות המטפלת נראית כעל אנושית, עם הילה סביבה, או עם יכולת תעופה. לפעמים היא גדולה במיוחד ולפעמים מיניאטורית. הדמות המרפאה היא לא בהכרח רכה ומיטיבה. מאחר שתהליך הטיפול הוא תהליך קשה, שדורש מאמץ של מודעות ושל שינוי, עשויה הדמות המדריכה לטלטל, או להכריח לעשייה כלשהי, לשלוח למסע או לחייב להסגר לצורך אינקובציה. אדגים זאת בעזרת חלום של מטופלת נוספת שלי.

בעבודה הטיפולית עם נורית עמד במרכז נושא הקשר שלה עם גברים ועם הצד הגברי בתוכה. ביחסיה עם גברים חוותה נורית חוסר חופש קיצוני, וביחסיה עם הצד הגברי בתוכה הטלטלה בין אמביציות מרקיעות שחקים לבין תחושה של אין אונים, מה ששיתק את יכולת המימוש של הכישורים האמנותיים שלה. נורית חלמה סדרת חלומות על נישואים בכפיה לגברים מבוגרים. את הסדרה הזאת חתם חלום שבישר התחלה של שנוי. החלום מתחיל אמנם בנישואים כפויים, אך היא בורחת ואומרת לעצמה:

"הפעם אני אקבע את ארלי"

זמן מה אחר כך חלמה נורית חלום שבו הופיע המטפל הפנימי בדמות הזקנה החכמה. וזה החלום:

"אני פולטת בדרכי אשה לקנה מאוז שראית חכמה ומצויה. הלקנה מובילה אותי לדירה קטנה ואומרת לי ששם עלי להישאר זמן רב והולכת. אני מסתובבת בדירה ומאלפה חדר נוסף, שלא ראיתי אותו קודם, ואני מרכישה איסור ומשיכה לאבי הכניסה אליו. אני נכנסת לחדר ורואה שאל דרע שוכה אבר פצוץ, זה דם, מכוסה בהפרשות. האבר מביט בי במבט שמקש הת"חיסות. אני יודעת, שלארות תחושת הדחייה, עלי לקיים אתו יחסי מין. אני מתחילה ללפץ אותו, ואז אני רואה שאל שולחן בצד יש ספר מקומט שדפיו צהובים מיושן. אני פותחת את הספר וקוראת שם על האבר הפצוץ, שהוא איבד ידוע ומאד צנוע".

במבט ראשון ניתן לחשוב ששוב יש כאן כפיה של התקשרות לגבר, אך הדמיון של החלום לאגדת עם מחליץ מתוכו משמעות אחרת. סממני אגדת העם בחלום רבים: הזקנה החכמה, שמטילה על הגיבורה מטלות, ושיש לה ידיעה שאינה ברשות הגיבורה. האינקובציה שעל הגיבורה לעבור כשלב בתהליך ההתפתחות. החדר האסור, שדווקא בו מצוי הדבר החשוב. ומרגע המפגש עם הגבר הדוחה מבחינה גופנית, אנחנו מוצאים את עצמנו באגדת הנסיך צפרדע או החיה והיפה, כלומר במוטיב גאולת בן הזוג מתוך החיה הדוחה. הזקנה החכמה מובילה את נורית צעד נוסף בהתפתחות הקשר שלה אל הצד הגברי. כמו באגדות העם, הגופניות הדוחה של הגבר והפציעה שלו מסמלים את החולשה האנושית, את הארציות ואת אי השלמות, שקבלתם מאפשרת הכרות ומימוש של היכולות האמיתיות.

יש מי שרואים בכל הופעה של דמות מטפלת או מדריכה בחלום את המטפל בשר ודם. לשיטתם, הזקנה החכמה בחלום של נורית היא המטפלת בתחפושת. אני חושבת שבחלום הזה מופיעה דמות מדריכה, שהיא מעבר לחוויות אישיות ולדמויות קונקרטיות. היא מופיעה ממעמקי הלא מודע, מתוך הישות הארכיטיפית. הייתי אומרת שגם אני, המטפלת של נורית, וגם הזקנה החכמה, אנחנו נציגות או שליחות של המטפל הפנימי.